

ЎЗБЕК РАССОМЛАРИ ИЖОДИДА ТАРИХИЙ ШАХСЛАР ОБРАЗИ

Улуғбек Нигматов

К.Бехзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институти
Тошкент, Ўзбекистон

DOI: <https://doi.org/10.37547/ssa-V4-I1-1>

Аннотация: Ушбу мақолада ўзбек рассомлари ижодида тарихий шахслар образи мавзуси таҳлил ва муҳокама этилган

Калит сўзлар: Ўзбек, рассом, ижод, шахс, тарих.

КИРИШ

Бугун миллий санъатимиз умужаҳон бадий манзарасининг ажралмас ва ўзига хос бугуни сифатида гавдаланади. Санъатнинг анъанавий турлари билан бир қаторда шарқ ва ғарб маданиятлари уйғунлашувини намоён этувчи санъат шакллари ҳам тўлақонли ривожланади.

1990-2010 йиллар давомида Ўзбекистон санъати мураккаб ва серқирра ривожланиш йўлини босиб ўтди. Кўхна тарих олдида 20 йилдан ортиқ вақт албатта қисқа бир лаҳзадек туюлса-да, давлатимиз тақдирида юз берган, туб тарихий бурилишлар авваломбор, мустақилликнинг қўлга киритилиши кўхна ижтимоий ҳаётнинг барча қатламларига ўзининг улкан ижобий таъсирини ўтказди.

АСОСИЙ ҚИСМ

Давлатимиз мустақиллиги билан боғлиқ долзарб мафқурий вазифалар, ҳаёт ҳақиқати, миллий-маданий қадриятлар тизимида бўлган улкан эътибор санъат доирасидаги масалаларга янги ғоявий ёндашувларни шакллантирди. Бу ҳолат айниқса, тасвирий санъатда, хусусан, рангтасвир асарларида яққол кўзга ташланади.

Рассомлар томонидан ўтмишда из қолдириб кетган буюк шахслар образини яратишга бўлган интилиш ва уринишлар ҳам юқоридаги фикримизни бевосита тасдиқлайди.

Мустақиллик йилларида мамлакатимиз ижтимоий ва маданий ҳаётида жуда улкан ўзгаришлар рўй берди. Бу йиллар тарихда, аввало, Ўзбекистон санъати учун ижодий эркинлик даври сифатида муҳирланиб қолди. Чунки бу даврда турли йўналишлар, ҳар хил ижодий тажрибалар намоён бўлди.

Тасвирий санъатда тарихий жанр жамият тарихидаги ижтимоий-сиёсий аҳамиятга эга бўлган тарихий воқеалар ва арбобларни тасвирлашга асосланади. Одатда ўтмишни тасвирлайдиган тарихий жанр, шунингдек, яқин ўтмишда рўй берган ва тарихий аҳамияти замондошлар томонидан тан олинган воқеаларни акс эттиришни ҳам ўз ичига олади.

Ўзбекистон тасвирий санъатида тарихий жанр қадимдан шаклланган ва тараққий этган. Тарихий жанрнинг дастгоҳ шакллари XX асрнинг 30-йилларидан ривожланди. Маҳаллий

рассомлардан Баҳром Ҳамдамий, Абдулҳак Абдуллаев, Шамсирўй Ҳасанова ва бошқалар ижодида тарихий шахсларни гавдалантириш муҳим ўрин тутди. 50-60 йиллардан ўзбек тасвирий санъатида кенг қўламда маҳаллий рассомларнинг кириб келиши тарихий жанр мавзу ва услубининг ранг-баранглигини таъминлади. Малик Набиев, Рўзи Чориев, Жавлон Умарбеков ва бошқа рассомлар ижодида тарихий жанрга оид асарлар юзага келди.

Портрет жанри Ўзбекистон рангтасвирчиларининг кучли жиҳатларидан бири ҳисобланади. Ўзбекистонда кучли реалистик мактаб таркиб топиши ажойиб портретнавис-рассомлар сулоласини вужудга келтирди. Улар орасида А.Абдуллаев, Р.Аҳмедов, Р.Чориев, Т.Оганесов, В.Бурмакин каби портрет усталари жаҳонда кенг тан олинганлиги эътироф этилади.

Портретнинг бадий қиммати бу тасвирланган шахснинг асли, яъни кўринишнинг ўхшашлиги, балки тасвирланган шахс ва шахсларнинг рухияти, индивидуаллиги, муайян давр, ижтимоий муҳит, миллатнинг алоҳида хусусиятлари ҳам яхлитлигича акс этади. Шунингдек рассомнинг ўз қаҳрамонига муносабати, унинг ўзининг дунёқараши, ижодий ва портретни талкин қилиш услуби портрет образига субъектив-тусланиш беради.

Умуман портрет санъати жамият ҳаётининг муҳим воқеаларини, ундаги қарама-қаршиликларни ўзаро уйғун, қоришган ҳолатда ифода этишга қодир.

Мустақиллик йиллари рассомлик санъатининг мавзуси кенгайди. Энг аввало миллий тарих билан боғлиқ воқеалар кўпчилик рассомларни ўзига жалб этди. Миллий мавзу ва тарихга эътиборнинг ортиши тарихий портретларнинг ривожига катта тurtки берди.

Ҳар бир замон ўз замондошларининг киёфасини кўришни истайди. Бу табиий. Чунки, давр кишиларнинг руҳий олами, уларнинг борлиққа, табиатга бўлган қизиқишлари шу санъатда ўз ифодасини топади. Портрет санъатининг бошқа турларидан фарқли равишда энг аввало инсон киёфасини, унинг руҳий оламидаги ўзгаришларни таҳлил этиб тарихга муҳрлаб боради.

Тарихий портретнинг ривожланишига, миллий этник сиймоларнинг гавдаланишига янги импульс бағишлаган миллий-ватанпарварлик даражасидаги йўналиш натижасида тарихий шахслар галереяси пайдо бўлди. Ўзбекистон Миллий банки ва Темурийлар тарихи Давлат музейи томонидан 1999 йилда ўтказилган Темурий шахзодалар портретлари танлови бевосита ушбу жанр ривожига алоҳида катта ўрин тутди.

Темур ва темурийлар даври тарихий шахсларга атаб портретлар яратилди. Тарихий шахслар образини яратишда рассом олдида мушкул вазифа туради. Чунки камдан-кам ҳолатлардан мустасно тарзидагина тарихда уларнинг ташки киёфалари ҳақида ҳеч қандай далиллар сақланиб қолмаган. Бунинг натижасида ўзида замонаси руҳини тимсоллаштирувчи умумлашма тарздаги рамзий портретлар вужудга келмоқда. Жумладан, маҳоратли рассомлар Саъдулла Абдуллаевнинг «Алишер Навоийнинг Самарқанд билан ҳайрлашуви» (1991), Чингиз Ахмаровнинг «Нодира» (1992), Жавлон Умарбековнинг «Соҳибқирон Амир Темур» (1995), Муҳаммад Нуриддиновнинг «Сайд Барака Амир Темурга салтанат рамзи байроқ ва ноғорани топширмоқда» (1996), Зайниддин Фахрутдиновнинг «Султон Маҳмуд Мирзо» (1996), «Ғалаба» (1997), Малик Набиевнинг «Амир Темур» (1999), «Султон Абусаид Мирзо» (1999), Собир Рахметовнинг «Султон Аҳмад Мирзо» (1999), «Алпомиш» (2000), Азиза Маматованинг «Бобур», Ориф Муиновнинг «Бибихоним» (1997), Акмал Нурнинг «Армон», Акмал Икромжоновнинг «Қамолитдин Бехзод» (1990), «Мирзо Улуғбек» (2000), «Амир Темур портрети» (2002), Алишер Алиқуловнинг «Амир Темурнинг Тўхтамишхон устидан ғалабаси» (1996), «Байроқ учун жанг» (1996), «Қалъанинг олиниши» ва «Қамолитдиннинг душмани қуршовини ёриб ўтиши» (2000) асарлари ва бошқа бир қатор мусаввирлар яратган тарихий шахслар портретлари фикримиз исботидир. Бу рўйхатни узоқ давом эттириш мумкинлиги қувонарли ҳол албатта.

Жаҳон тарихида ўчмас из қолдирган Соҳибқирон Амир Темур барпо этган буюк давлатнинг инсоният цивилизациясида тутган ўрни бекиёсдир. Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Ислам Абдуганиевич Каримов иборалари билан айтганда «Буюк стратег, мохир сиёсатчи, савдо сотик, ҳунармандчилик ва маданиятнинг ҳомийси бўлган Амир Темур, қонунлар ва урф-одатларга асосланган давлат барпо этган». Шунингдек, «Амир Темур давлати қурилиши, ҳарбий санъати кўп асрлар давомида Шарқу Ғарб давлатларига ўрнак ва андоза бўлди».

Амир Темурнинг давлат қуришдаги, илм-фан, маориф ва маданиятни ривожлантиришдаги улкан хизматларини ҳисобга олган ҳолда ҳамда таваллудининг 660 йиллиги муносабати билан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йилнинг 14 мартида Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси тасарруфида Тошкент шаҳрининг Амир Темур хиёбонида Темурийлар тарихи давлат музейи учун махсус бино қуриш ҳақидаги қарори чиқди. Қисқа муддат ичида шаҳар марказида Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислам Абдуганиевич Каримовнинг ташаббуси ва раҳнамолигида музей биноси қуриб битказилди ва 1996 йилнинг 18 октябрида музейнинг очилиш маросими умумхалқ байрамига айланиб кетди.

Музейнинг асосий мақсади – Амир Темур ва Темурийлар даврида илм – фан, маориф ва

маданиятнинг юксак даражадаги тараққиётини ҳаққоний акс эттириш ва кенг тарғиб қилиш, чуқур инсонпарварлик руҳи билан суғорилган тарихий ютуқларимиз ва анъаналаримиз асосида ёш авлодни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ва миллий истиқлол ғоясини сингдириш.

Музей ҳазинасида Амир Темур ва темурийлар даври тарихини акс эттирувчи портретлар жой олган. Амир Темур ўзи ва яқинларининг портретларини ишлатган. Тарихчи Ибн Араб Шохнинг гувоҳлик беришича Амир Темур портретларда ўхшашликни ва айнан, ўзгартирмай ишлашни талаб қилган. Афсуски, Амир Темур даврида яратилган портретларнинг барчаси ҳам тўлиқ маъноли тасвирга эга эмас. Портрет инсоннинг шундай тасвирдирки, унда нафақат ташки киёфа, балки ички дунё ва психологик хусусиятлар ҳам очиб берилади. Портрет бирор шахсга хос бўлган ташки киёфани, унинг ички дунёси, характерини акс эттириш билан бирга, маълум тарихий даврга хос вазиятларни ҳам ҳаққоний ифодалаб беради.

Тарихий шахслар образини яратишда рассом олдида мушкул вазифа туради. Чунки камдан-кам ҳолатлардан мустасно тарзидагина тарихда уларнинг ташки киёфалари ҳақида ҳеч қандай далиллар сақланиб қолмаган. Бунинг натижасида ўзида замонаси руҳини тимсоллаштирувчи умумлашма тарздаги рамзий портретлар вужудга келди.

Жумладан, маҳоратли рассомлар С.Абдуллаевнинг «Алишер Навоийнинг Самарқанд билан ҳайрлашуви» (1991), Ч.Ахмаровнинг «Нодира» (1992), Ж.Умарбековнинг «Соҳибқирон Амир Темур» (1995), М.Нуриддиновнинг «Сайд Барака Амир Темурга салтанат рамзи байроқ ва ноғорани топширмоқда» (1996), З.Фахрутдиновнинг «Орзу» (1996), «Ғалаба» (1997), А.Абдуллаевнинг «Алишер Навоий» (1997), М. Набиевнинг «Амир Темур» (1999), Р. Худойбергеновнинг «Спитамен» (1999), «Султон Абусаид Мирзо» (1999), С.Рахметовнинг «Султон Аҳмад Мирзо» (1999), «Алпомиш» (2000), А.Маматованинг «Бобур», О.Муиновнинг «Бибихоним» (1997), Акмал Нурнинг «Армон», А.Икромжоновнинг «Қамолитдин Бехзод» (1990), «Мирзо Улуғбек» (2000), «Амир Темур портрети» (2002) Т. Курязовнинг «Қамолитдин Мангуберди» (1997), В. Соседовнинг «Қамолитдин Мангубердининг мўғуллар билан қураши», М. Йўлдошевнинг «Алпомиш» достони қаҳрамонлари тасвирланган туркум асарлари (1998-2000), Э.Машариповнинг «Алпомиш» (1998), А.Алиқуловнинг «Амир Темурнинг Тўхтамишхон устидан ғалабаси» (1996), «Байроқ учун жанг» (1996), «Қалъанинг олиниши» ва «Қамолитдиннинг душмани қуршовини ёриб ўтиши» (2000) асарлари ва бошқа бир қатор мусаввирлар яратган тарихий шахслар портретлари фикримиз исботидир. Бу рўйхатни узоқ давом эттириш мумкинлиги қувонарли ҳол албатта.

Сабаби айнан ушбу тарихий мавзудаги картиналарни кузатар эканмиз, рассомлар ҳар бир асарни яратиш чоғида қанчалик бекиёс илмий

маълумотларга мурожаат этгани ва кўплаб изланишлар олиб боришга қўлланганини англаб етамиз. Бу ҳол ёш рассомлар орасида ҳам кенг қулоч ёзмақда.

Бундан кўриниб турибдики, ёш, иқтидорли рассомлар тарихий мавзуга бўлган қизиқишлари кучли. Улар худди устоз рассомлар сингари тарихий картиналарни яратиш, буюк алломаларимиз, тарихий воқеа-ҳодисалар, дунёга машҳур шахсларимизни ўз холстларида акс эттириш учун илмий маълумотларга, китобларга мурожаат этибгина қолмай, музей ва театрларга бориб ўтган замон либослари, реквизитлар, турли ашёлар ва шу каби бошқа кўплаб маълумотларни тўплаб, шу асосида асарлар яратишга интилишмоқда.

Бугун миллий санъатимиз умужаҳон бадий манзарасининг ажралмас ва ўзига хос бугуни сифатида гавдаланади. Санъатнинг анъанавий турлари билан бир қаторда шарқ ва ғарб маданиятлари уйғунлашувини намоён этувчи санъат шакллари ҳам тўлақонли ривожланади.

ХУЛОСА

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, замонавий ҳаётда асосий мавзу бўлиб келаётган Амир Темур образи ва мазкур давр фаолиятлари галерия ва музейларда асосий ўрин эгаллайди. Улар ўзига ишонган, жаҳонгир ҳукмдор образини яратдилар. М.Набиев томонидан яратилган Амир Темур (1999) образи ўзининг сеҳрли жозибаси ва кучли таъсири билан замонавий тарихий рангтасвирнинг ўзига хос мумтоз асарига айланиб, эталон сифатида қабул қилинди. Ушбу рассом томонидан яратилган Заҳириддин Маҳаммад Бобур портрети романтик тарзда ечилган. А.Маматова полотносида ҳам Бобур образи – ажойиб шоир сифатида ўзига хос талқин этилади. Таниқли портретчи рассом С.Раҳметов Темурийлар даври тарихий шахслар образларини маҳорат билан яратди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. А.Умаров “Портретный живопись Узбекистана” 1960.
2. Махмудов Т., Олимов Я. Ўзбекистон санъатида инсон омили. – Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988.